

УДК 342.56

КАТЕГОРІЯ «СУДОВА ВЛАДА» У НОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

М. Вільгушинський

*Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
вул. Пилипа Орлика, 4-а, 01043 Київ, Україна*

У статті зроблена спроба проаналізувати сутність та зміст категорії «судова влада» через призму останніх досягнень, зроблених у галузі вітчизняної правової науки. Автором стисло аналізується процес введення у правовий обіг категорії судова влада. Окрема увага приділена вивченню основних точок зору на сутність категорії судова влада. Формулюється авторське визначення поняття «судова влада». Розглядається існуюча система органів судової влади. Доводиться необхідність розмежування категорій «орган судової влади» та «орган, який забезпечує діяльність судів».

Ключові слова: публічна влада, судова влада, правосуддя, суд, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції.

Час від часу на шпальтах наукових видань з'являються матеріали, присвячені питанням удосконалення функціонування судової влади, її організаційного, кадрового, фінансового забезпечення тощо. Безумовно, названі напрямки наукового пошуку є надзвичайно актуальними та практично корисними. Проте не менш актуальними є і питання більш загального порядку, тобто ті, які закладають основу розуміння відповідних категорій, а у нашому випадку категорії судова влада. Інакше кажучи, мова йде про потребу у проникненні до сутності поняття «судова влада», до розгляду останнього з різних вихідних позицій, що, власне, і складає мету даної статті.

Зазначене завдання, зрозуміло, не є новим. Його вирішенню в останні часи присвятили свої праці С. Бойко, А. Борко, Ю. Даніелян, Г. Дрок, С. Прилуцький та ін. Проте, у цьому плані хочеться нагадати, що набуття знань має стати безкінечним процесом їх перегляду. Отже, своїм завданням ми бачимо критичний аналіз зроблених у науковій літературі висновків щодо сутності та змісту категорії «судова влада», з послідовним формулюванням відповідної авторської позиції.

Вперше про термін «судова влада» на нормативному рівні було згадано у Декларації про державний суверенітет Україні [1], у розділі третьому якої наголошувалося на тому, що державна влада у Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Наступним кроком у напрямку офіційного закріплення названої категорії стало укладення Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України [2] від 8 червня 1995 р., в якому було зафіксовано принципи здійснення судової влади, закладено основи судової системи та правосуддя. Своєрідним завершенням процесу становлення категорії судова влада стало прийняття Конституції України [3], чимала кількість статей якої присвячена питанням організації та здійснення судової влади. Так, зокрема в Основному законі наголошено, що: державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6); не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади... (ч. 3 ст. 37) тощо. Конкретні завдання та межі

функціонування судової влади в Україні визначено Розділом VIII Конституції України, положення якого знайшли свою конкретизацію у низці законодавчих актів, центральне місце серед яких, безумовно, відведено Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4], у преамбулі якого зазначено, що він визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Ведучи мову про судову владу, зазначимо, що на сьогоднішній день в юридичній літературі все ще відсутнє одностайне розуміння даного феномену. Проведений аналіз відповідних наукових джерел дозволяє зробити висновок, що до тлумачення судової влади сучасні автори підходять з трьох основних позицій.

У межах першої позиції судова влада розуміється як система судових органів держави. Так, Ю. Дмитрієв та Г. Черемних визначають судову владу як систему спеціальних державних та муніципальних органів, які володіють передбаченими законом повноваженнями, спрямованими на вирішення різних спорів [5]. Подібну позицію займають і деякі українські автори. Так, наприклад, А. Селіванов в одній із своїх праць ставив на обговорення питання про те, наскільки суди можуть претендувати на статус «судової влади» [6]. Іноді судова влада характеризується також і через категорію правоохоронного інституту [7, с. 7], тобто знову ж таки зводиться до конкретних суб'єктів правозастосовної діяльності. Характерно, що такий же підхід до визначення судової влади був застосований і в Концепції судово-правової реформи 1992 р., де під останньою розумілася система незалежних судів, які, у порядку визначеному законом, здійснюють правосуддя [8].

Наступна позиція щодо розуміння судової влади характеризується тим, що її автори зводять судову владу до правосуддя. Так, наприклад, В. Д. Бринцев розглядає судову владу як законну діяльність усіх ланок судової системи по забезпеченню і реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного та цивільного правосуддя [9, с. 25, 26–27]. Подібне розуміння судової влади, фактично, зафіксовано і у Конституції України, Розділ VIII якої, будучи присвячений даній гільці влади, як відомо, має назву «Правосуддя», що вже неодноразово ставало об'єктом конструктивної критики з боку вчених та державних діячів [10].

Іноді сюди ще додається думка, що поряд з правосуддям судова влада реалізується і через судовий контроль [11].

І на кінець третя позиція зводиться до того, що судова влада є однією з гілок державної влади, яка наділена здатністю та можливістю впливати на поведінку людей, та яка володіє певними повноваженнями, що закріплені у законі, та здійснюється через державні органи – суди [12].

Висловлюючи власне ставлення до викладених точок зору зазначимо наступне. Судову владу неможливо зводити до судів, які є лише засобами її реалізації. «Владою треба вважати не орган чи посадову особу, а те, що вони можуть і спроможні зробити. По суті це повноваження, функція, але не її виконавець» [13, с. 44]. Не можна забувати також і того, що суд чи суддя є лише, так би мовити, посередником, який у певний проміжок часу реалізує владу, єдиним джерелом якої, як відомо, є народ. З огляду на це, можна підтримати думку С. В. Нечипорук, яка справедливо наголошує на тому, що «суб'єктні» підходи до розуміння судової влади обмежують зазначений феном лише «зовнішніми», формальними ознаками, не дозволяючи, як наслідок, пізнати дійсну (внутрішню) сутність судової влади [14].

Більш тісно пов'язаними між собою категоріями є судова влада та правосуддя, проте про їх повне співпадіння вести мову також неможна. Це пов'язано з тим, що правосуддя є лише формою в якій відбувається реалізація судової влади, не виступаючи владою як такою. Принагідно зазначимо, що ми не погоджуємося із згаданою вище позицією Л.П. Сушко, яка однією з форм реалізації судової влади,

поряд з правосуддям, називає судовий контроль, сутність якого, на її погляд, зводиться до того, що судами перевіряються на предмет відповідності закону рішення, прийняті у порядку здійснення управлінської діяльності органами законодавчої, виконавчої влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами [11]. Це пов'язано з тим, що та діяльність суду, яка називається Л.П. Сушко судовим контролем, на сьогоднішній день складає зміст адміністративного судочинства [15], яке, з огляду на положення ч. 1 ст. 125 Конституції України та ч. 1 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є лише окремим (спеціальним) видом правосуддя.

З огляду на викладене, більш виваженою та логічно обґрунтованою виглядає третя із згаданих нами позицій щодо розуміння сутності судової влади. Проте і вона не позбавлена, на наш погляд, певних неточностей. Справа у тому, що їй бракує наголосу на особливому режимі реалізації саме судової влади, який, власне, і дозволяє відмежувати останню від інших видів державної влади. Таким чином, під судовою владою ми пропонуємо розуміти засновані на нормах права можливість та здатність окремої гілки державної влади, представлені судами, впливати на поведінку (волю) фізичних і (або) юридичних осіб у формі правосуддя. Сформульоване визначення судової влади, як уявляється, у найбільшій мірі відповідає тлумаченню влади в її соціальному значенні, як: а) здатності, можливості і права впливати на долі людей та суспільства і держави, інших суб'єктів, їх поведінку, функціональну діяльність за допомогою різноманітних засобів – пріоритету права, авторитету, імперативної волі, примусу тощо; б) системи взаємопов'язаних метою та завданнями відповідних інститутів та органів, що уповноважені на прийняття загальнообов'язкових рішень; в) особливого правосуб'єктного складу, наділеного відповідними владними повноваженнями [16, с. 59].

Характеризуючи судову владу зазначимо, що не дивлячись на існування чисельних нормативних актів, присвячених питанням її організації та здійснення, процес реалізації останньої в Україні, на жаль, все ще не можна визнати досконалим, про що неодноразово наголошувалося і вітчизняними авторами, і представниками міжнародних (європейських) інституцій. Особливої уваги у цьому плані заслуговують рекомендації європейських інституцій, які відіграють важливу роль для України на її шляху до членства в Європейському Союзі. За результатами аналізу українського законодавства про судоустрій українській владі було рекомендовано:

- спростити інстанційну побудову українських судів, тобто відмовитися від їх чотирьох рівневої побудови;
- перейти до такої схеми створення і ліквідації судів, яка б базувалася не на Указах Президента України, а на рішеннях (законі) Верховної Ради України;
- посилити правовий статус Верховного Суду України, зокрема шляхом розширення меж його юрисдикції;
- зменшити роль Вищої ради юстиції у процесі першого призначення суддів на посаду;
- зробити більш простішою систему суддівського самоврядування;
- більш чітко визначити підстави для звільнення судді;
- конкретизувати правовий статус Державної судової адміністрації тощо [17].

Отже, як випливає з викладеного, на судову владу України у недалекому майбутньому очікують певні зміни, які мають сприяти її наближенню до сучасних європейських стандартів.

Судова влада, як і будь-який інший підвид публічної влади, реалізується відвідними суб'єктами, в ролі яких виступають органи судової влади, які, у свою чергу, утворюють багаторівневу систему. Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Правовий статус Конституційного

Суду України нині визначається ст.ст. 147–153 Конституції України та Законом України «Про Конституційний Суд України» [18].

Більш складною є система судів загальної юрисдикції, яка формується насамперед на підставі положень ст.ст. 17, 18, 21, 26, 31, 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Перерахованими статтями закладається, так би мовити, «каркас» системи судів загальної юрисдикції, внутрішнє наповнення якого здійснюється вже на підставі Указів Президента України, який відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України, ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також з огляду на рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2011 від 21.06.2011 р. [19] уповноважений на створення та ліквідацію судів загальної юрисдикції.

Базовий рівень системи судів загальної юрисдикції утворюється місцевими загальними судами, якими є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди. Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також місцеві суди, які діють відповідно до КАС України як місцеві адміністративні суди (ч. 1–3 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Наступний рівень судів загальної юрисдикції представлений апеляційними судами, які діють як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення. Апеляційними судами з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим. Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди (ч. 1–3 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Крім цього у системі судів загальної юрисдикції діють вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ. Вищими спеціалізованими судами є: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України (ч. 1–2 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Система судів загальної юрисдикції очолюється Верховним Судом України, який, відповідно до ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції.

Ведучи мову про органи судової влади, не можна не звернути увагу на необхідність чіткого відмежування останніх від органів, покликаних забезпечувати діяльність судів. Завдяки зазначеному кроку можна досягти доволі чіткого розмежування, власне, правосуддя (діяльності суду (судді), пов'язаної з вирішенням життєвих питань с позиції права [20, с. 50]) та інших видів правозастосовної діяльності, які знаходять прояв у сфері судової влади. Одним з таких видів діяльності А. Стрижак називає, наприклад, державне управління, яке здійснюється у межах судової влади та має на меті закладення організаційних передумов для реалізації правосуддя [21]. Інакше кажучи, мова йде про те, що у межах судової системи одночасно та паралельно діють органи судової влади та органи, які забезпечуються діяльність судів (наприклад, Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України тощо). Неврахування різниці між сутністю та призначенням названих органів, як нам здається, власне, і приводить деяких авторів до думки, що реалізація судової влади не може обмежуватися лише відправленням правосуддя [22, с. 30–31]. Проте такий підхід виглядає некоректним, зокрема таким, що суперечить ч. 2 ст. 1

Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де зазначено, що судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур. Отже, як бачимо, законодавець чітко та однозначно пов'язує реалізацію судової влади із здійсненням правосуддя, яке є головним обов'язком суду. Побічно зазначений висновок впливає також і з положень ст. 124 Конституції України, системний аналіз якої показує, що правосуддя, виступаючи квінтесенцією судової влади, здійснюється виключно судами, функції яких, пов'язані із здійсненням судочинства, не можуть бути делеговані іншим суб'єктам. Інакше кажучи, просліджується тісний і нерозривний зв'язок між такими категоріями як «судова влада» – «суд» – «правосуддя».

Наші опоненти можливо наголосять на тому, що подібний підхід не дає відповіді на питання про те, а куди, таким чином, мають бути включені інші види правозастосовної діяльності, які об'єктивно проявляються у сфері функціонування органів судової влади (судове управління, взаємодія судів з іншими органами державної влади тощо). Відповідаючи на ці, а також похідні від них зауваження, зазначимо наступне.

Кожен вид публічної влади, чи то влада політична, чи то влада державна, чи то влада самоврядна тощо, реалізується відповідними суб'єктами. Разом з цим, функціонування сучасної держави та сучасного суспільства не дозволяє обмежити названі органи лише тими видами діяльності, які складають сутність та зміст відповідної влади. Найбільш типовим прикладом тут може бути діяльність органів виконавчої влади. Якщо виходити з принципу поділу влади та чітко слідувати його положенням, то нам необхідно було б визнати, що органи виконавчої влади у своєму функціонуванні мали б бути обмеженими лише правозастосуванням, тобто виданням індивідуальних юридичних актів, спрямованих на виконання правових актів, прийнятих безпосередньо народом або його представницькими органами. Проте, насправді вони вдаються і до нормотворчої діяльності, а також діяльності, пов'язаної з вирішенням правових спорів. Інакше кажучи, органи виконавчої влади час від часу виконують функції, які складають зміст діяльності органів законодавчої влади та органів судової влади відповідно. З огляду на це, можна дійти висновку про необхідність виокремлення основних та додаткових функцій, які виконуються на сьогоднішній день органами державної влади. Якщо перекласти останнє сформульовану думку на функціонування органів судової влади, то вийде, що їх основою функцією є здійснення правосуддя, яке і є центральною і одночасно єдиною формою реалізації судової влади. Що ж до інших функцій органів судової влади (нормотворчої, управлінської, організаційної тощо), то реалізуючи їх, останні здійснюють вже не судову, а інші види державної влади. Таким чином, кожен суб'єкт державної влади взагалі і суди зокрема, виступають одночасно у декількох іпостасях, які, однак, неможна змішувати та об'єднувати між собою. Це пов'язано як з тим, що таке об'єднання може привести до нівелювання різниці між окремими гілками влади, так і з тим, що кожна з названих вище функцій, вимагає окремого нормативного регулювання, яке у переважній більшості випадків здійснюється за допомогою різних галузей права. Так, наприклад, реалізація органами судової влади правосуддя, здійснюється на підставі процесуальних кодексів, тоді як питання судового управління, організаційного забезпечення функціонування судів тощо складають предмет регулювання передусім адміністративного права.

Сформульований висновок, на наш погляд, є надзвичайно важливим для більш повного та всебічного розуміння сутності судової влади, а також відмежування

останньої від інших видів правозастосовної діяльності, яка або з огляду на функціональні чи суб'єктні аспекти наближена до судової влади. Неврахування названих аспектів під час нормотворчої діяльності може призвести до негативних наслідків, насамперед, у сфері обмеження (порушення) принципу незалежності суду, що є неприпустимим у межах демократичної та правової держави, якою є Україна.

Список використаної літератури

1. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
2. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-V // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
5. *Дмитриев Ю.А.* Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека / Ю.А. Дмитриев, Г.Г. Черемных // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 44–50.
6. *Селіванов А.* Судова влада в правовій державі: нові принципи забезпечення ефективності / А. Селіванов // Віче. – 2010. – № 16. – С. 12–14.
7. *Чернишова Н.В.* Судова влада в Україні : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 104 с.
8. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.
9. *Брынцев В.Д.* Судебная власть. Правосудие: Пути реформирования в Украине. – Харьков : Ксилон, 1998. – 186 с.
10. *Селіванов А.* Реформування конституційних засад організації судової влади в Україні / А. Селіванов // Право України. – 2003. – № 7. – С. 14–15.
11. *Сушко Л.П.* Місце судового контролю в правовій державі / Л.П. Сушко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2007. – № 6 (68). – С. 121–127.
12. *Алехина О.М.* Парадигма правового суда как носителя самостоятельной и независимой судебной власти / О.М. Алехина // Право и образование. – 2006. – № 2. – С. 170–183.
13. *Гуценко К.Ф.* Правоохранительные органы : учебник для студентов юридических вузов и факультетов / К.Ф. Гуценко, М.А. Ковалев. – М. : БЕК, 1995. – 320 с.
14. *Нечипорук С.В.* Доктринальні проблеми визначення поняття судова влада / С.В. Нечипорук // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 72–76.
15. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
16. Управление организацией : Энциклопедический словарь / под ред. А.Г. Поршнева, А.Я. Кибанова, В.Н. Гунина. – М. : Издательский дом «ИНФРА-М», 2001. – 822 с.
17. Спільний висновок щодо Закону України про судоустрій і статус суддів Венеціанської комісії та Дирекції з співпраці Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи № 588 від 11.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-343/>
18. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих

- положень законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» (справа про повноваження державних органів у сфері судоустрою) від 21.06.2011 р. № 7-рп / 2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 50. – Ст. 1992.
20. *Алексеев С.С.* Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
21. *Стрижак А.* Державне управління в органах судової влади України: щодо постановки проблеми / А. Стрижак // Право України. – 2003. – № 7. – С. 15–20.
22. *Безнасюк А.С.* Судебная власть : учебник для вузов / А.С. Безнасюк, Х.У. Рустамов. – М. : Юнити-Дана, 2002. – 455 с.

КАТЕГОРИЯ «СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ» В НОВОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

М. Вильгушинский

*Высший специализированный суд Украины
по рассмотрению гражданских и уголовных дел
ул. Пилипа Орлика, 4-а, 01043 Киев, Украина*

В статье сделана попытка проанализировать сущность и содержание категории «судебная власть» через призму последних достижений, сделанных в сфере отечественной правовой науки. Автором кратко анализируется процесс введения в правовой оборот категории судебная власть. Отдельное внимание уделено изучению основных точек зрения на сущность категории судебная власть. Формулируется авторское определение понятия «судебная власть». Рассматривается существующая система органов судебной власти. Доказывается необходимость разграничения категорий «орган судебной власти» и «орган, обеспечивающий деятельность судов».

Ключевые слова: публичная власть, судебная власть, правосудие, суд, Конституционный Суд Украины, органы общей юрисдикции.

CATEGORY «JUDICIAL POWER» IN A NEW INTERPRETATION

M. Vilgushynskyi

*Specialized Higher Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases
Philip Orlik Str. 4a, UA – 01043 Kyiv, Ukraine*

An attempt to analyze the essence and content of such category as «judicial power» in terms of the recent scientific works in the field of the native legal science is made in the article. The author analyzes the process of implementing into the legal usage the category judicial power. Special attention is paid to the analysis of the main opinions on the essence of the category judicial power. The author forms his own definition of the term «judicial power». The existing system of judicial power agencies is considered. Necessity to distinguish categories «judicial power agency» and «agency which assists realization of judicial power» is proved.

Key words: public power, judicial power, justice, court, Constitutional Court of Ukraine, trial court of general jurisdiction.

*Стаття: надійшла до редакції 30.10.2012
прийнята до друку 09.11.2012*